

THE DIARY OF SUSARHA NEL AND HER ORDEAL IN THE 'DEATH CAMP' AT MAFEKING, JULY 1901- AUGUST 1902 ¹

John Bottomley (*Department of History, University of the North-West*) and
Carla Luijks (*University of Cape Town*)

If there is one story-line that runs through the various figures and stratagems briefly passed in review, it is that this has been by no means an innocent endeavour.²

Sombre the night is
And though we have our lives, we know
What sinister threat lurks there.³

He had seen the truth of war. It was not the sum of glorious fights and flashing blades and men bound by honor. It was bloody, dirty, and disorganized. Flies, fever, infection, mud, tainted water, and starvation. Victory came to the most ruthless, not the bravest. Jack had seen the bodies of young children...⁴

per tij van ons wat en die moort kampe gewees het die het ledeg tûig gekom hendrik goûs se heele famielje het ûit gesterf een dogter martha het oor geblij ons het bitter gelij ⁵ – Some of us who were in the **death camp** arrived home having forfeited almost everything. Hendrik Gous lost every member of his family except a daughter Martha. Ours was a cruel experience.

Small bushes of colourful cosmos bloom in profusion along South African roadsides in our glorious autumn months. Neither cosmos nor the ubiquitous kakiebos weed are indigenous. They arrived in animal feed during the Anglo-Boer War. The effect of

¹ Lichtenburg Museum, Accession 07/844. What follows is a free translation of the diary of Mrs. Nel in an attempt to convey its essence to English-speaking readers. We apologize, in advance, to those Nederlands/Afrikaans speakers who would dispute our translation.

² Quoted in David Chidester, *Savage systems, colonialism and comparative religion in Southern Africa* (1996), preface.

³ Isaac Rosenberg, "Returning we hear the larks", Jon Stallworthy, *The Oxford Book of War Poetry* (1993), p. 187

⁴ J. V. Jones, *A man betrayed* (1996), p. 559.

⁵ The use of the phrase 'death camp' by Susarha Nel is instructive. This was some forty years before the Nazi atrocities made this a general term to describe genocidal institutions.

these earthy infringements somewhat parallels the blood-red poppy in Europe, they provide constant reminders of the cruelty of war.

There are those who would dismiss, or at the very least minimize the importance of the Anglo-Boer War in the creation of modern South Africa. The Anglo-Boer War was largely forgotten during the last thirty years - that interminable period of our 'Babylonian Captivity' - when South African history was dictated by Marxist historians who assumed the moral and dictatorial imperatives of opponents of apartheid. There was an ideological construct of confrontation, exploitation and grievance in which the living and dying of the Anglo-Boer War was merely an embarrassing adjunct.

The ignominious collapse of Marxist theory and practice during the penultimate decade of this century has made it imperative that historians return to the 'healthier atmosphere of war'.⁶ This work supports the conviction of Paul Kennedy that it was warfare that forged the central features of modern states (including South Africa):

'It was war', Kennedy writes, 'and the consequences of war', that provided a much more urgent and continuous pressure toward 'nation building than... philosophical considerations and slowly evolving social tendencies'. Charles Tilly puts it even more succinctly: 'War made the state and the state made war'.⁷

Doris Lessing, that most dedicated of Marxists before she renounced her secular faith, now emphasizes the social, psychological and material consequences of war. She writes:

We are all of us made by war, twisted and warped by war, but we seem to forget it. A war does not end with the Armistice. In 1919, all over Europe filled with graves, hung miasmas and miseries, and over the whole world too... I used to feel there was something like a dark grey cloud, like poison gas, over my early childhood. Later I found people who had the same experience.⁸

The Susarha Nel diary provides posterity with an almost unique overview of the effects of the Anglo-Boer War on Boer society. It was largely rural Boers who were transported to concentration camps, and most of these people were illiterate and thus unable to articulate the extent of their suffering. This is the diary of a woman of such strength of character and political conviction that she was prepared to pay what she saw as her debt to her country with the highest currency available to her - the life of her two children.

⁶ Winston S. Churchill, *The Boer War* (1989), p. 234.

⁷ Paul Kennedy, *The rise and fall of the Great Powers: Economic change and military conflict from 1500 to 2000* (1988), p. 9; and Charles Tilly, "Reflections on the History of European state making" in Charles Tilly (ed.), *The formation of National States in Western Europe* (1975), p. 42.

⁸ Doris Lessing, *Under my skin, Volume one of my autobiography, to 1949* (1995), p. 10.

The other side of the coin, showing the extent to which this society was fractured, can also be seen in this diary in the dilemmas facing the hensoppers, forced to become mere 'dogs of the English' and do their 'dirty work' in order to retain neutrality.

Then there were the black people - some viewed this woman as an enemy and danced in jubilation at her imprisonment, whilst others such as the huge Zulu gaoler showed her great kindness. This diary then, is a kaleidoscope of human emotions, revealing all the pain and suffering of a people engaged in a genocidal war.

Susarha Nel's diary will also be of great value to those who appreciate the active role and social situatedness of language, who view language as being part of the culture and institutions of society.⁹ The Afrikaans language used in this diary is the almost phonetic vernacular one would expect from the poorly educated rural class of the time. There is no attempt at embellishment or class deception - which adds much to the veracity of this historical record.

⁹ Peter Burke, Introduction to Peter Burke and Roy Porter (eds.), *The social history of language* (1987).

Boy in Mafeking concentration camp
(Photo: Lichtenburg Museum)

The diary¹⁰

*Wat ik Sūsarha Eliesabetha deūr-gemaak <ol-het> en ons laaste oorlog van 1899 - tot 1902 det was en die nag van die 4 Jùlìj 1901 ons <ol-was> nog gerùs. toe mij hùis van die vijhand om sengel word mij man was siek en mij baba was [-*4*] <ol-2> dagen oud ik zal die nag nooit vergeet hoe helle mij hùis gestorm het bij deùre en vensters gechree en gestamp det was en vreeslijke schrek ik spreng op en wou vlùg maar <ol-mij> man praat toe en se gee alles aan die hand van ons liewe heer ik is gevang god zal ons help toe vat helle hom mij een meisekend wat die jongste was het haar vader vas geklouw maar hulle het <ol-haar> afgerùk en die hùis gestoot en toe is helle met hom vort zoo ziek is wat hij was mij man se jongste zùster was gelùkkeg bij mij anders weet ik nie wat het van mijen kenders geword maar zij het mij getroos en mooi gepraat daar haar man al reeds heele tijd gevang was*

During the night of the 4th July 1901, my husband who was sick, my two day old baby and I were sleeping together. I will never forget how the enemy stormed the house, screaming and beating on the doors. I was so afraid I sought only to flee but my husband told me to trust in the Lord who would care for us. He was arrested and although he was so sick and despite the fact that my youngest daughter clung desperately to him, she was pulled off and he was taken out of the house. Luckily, my husband's youngest sister was with me and she comforted me and pointed to her own circumstances - her husband had been arrested a long time before. Otherwise I cannot think what would have happened to me and my children.

die ander dag more het van die hensappers gekom en gese helle zal ons kom oplaai is helle trug kom toe se ik nee ik gaan nie gaan met jelle nie helle se toe ons het jòu man gevang en nou moet jij ook saam gaan toe het helle mij hùis deūr gesnùifvel en al wat helle kon vat het hulle gevat ons goed wat ons begrawe het die het helle alles

¹⁰ The diary consists of two cahiers in a continuous, neat handwriting. Presumably it was written some time after both she and her husband had safely returned home. The manuscript is presented unaltered and as close to the original as possible. Spelling mistakes are not corrected nor the (lack of) interpunction. This implies that any information which can be rendered in a printed form, e.g. corrections by the author, additions etc. are included in the transcript. The various types of information are kept by way of a consistently applied system of diplomatic symbols.

Below, the list of the symbols used:

Additions:	< >
<a>	a added on the line
<ol·a>	a added over the line
<ul·a>	a added under the line
<*. *>	something is added, but illegible
Omissions:	[-]
[-a]	a deleted
[-.*]	deleted and illegible
Uncertain readings:	**
a	a is uncertain
word	whole word is uncertain

uit gehaal zoo het ons bijna niks oor oor gehou nie toe helle laar vertrek en die mans wat helle gevang het wat mij ziek man een van was helle aangejaag tot waar mij man blij lee het toe het helle hom schop gegee en hom voor die dokter bring en is hij nie ziek is nie zal hij gestraf word toe is hij op en kaal wa gelaai hij was zoo ziek dat hij nie geweet het waar hij was nie

Two days later Hensoppers arrived at the farm.¹¹ They told us they would return to transport us to a camp. When I refused, they said that the orders were that my man was to be arrested and I was to be removed from the area for my safety. They rummaged through the farm taking anything of value. Even those valuables we had buried outside were discovered and pillaged so that we would have almost nothing left to begin our lives after the war. The Hensoppers accused my husband of feigning illness and said he would be punished and given work. They were discussing a man who had lost consciousness when he was arrested.

4 dag het helle weer bij ons gekom kamp toe kom se hulle ons aan ons moet klaar maak om vort te gaan toe se helle ver mij jij moet nou opstaan ons vat jelle om vir jelle te zorg ik zal nie opstaan, ik is nie gewoond om op te staan is mij kinders 8 dagen oud is nie maar is helle 10 dagen oud is helle se toe helle kan nie help ik moet opstaan toe see ik, ik sal nie op staan en ik wel ook nie met jelle zaam gaan nie helle se toe ver mij ons het al jelle mans gevang jij zal van honger dood helle denk ik is zoo dom om dit te glo toe loop helle

The Hensoppers came again four days later and informed us that we must complete our preparations to leave. This was in our best interests they said, as all our men had been arrested and women alone would die of hunger if the government did not provide assistance - as if I was stupid enough to believe such nonsense. I replied that my child was only 8 days old and that I was used to a 10 day lying-in period. The Hensoppers replied that they had no alternative but to remove the women. They then left.

toe kom weer en ander paar dit was boere een was en ander soort wat hij was weet ik nie toe se helle weer ver mij jij moet opstaan die wa kom om jou op te laai ik se dit is ver niet ik zal nie opstaan is jelle mij vat moet jelle mij als en spresenier vat en dan blij jelle aan spreekle wat oor mij en mij kend kom toe loop helle weer toe het mij schoon zuster weer mooi met mij gepraat ons moet maar gaan ons is en die hande

Thereafter another pair of Hensoppers arrived - one a Boer, the other I did not know. They said I had to rise because the waggon was coming. I refused saying that they would have to use force - and then they would be responsible for my condition and that of my baby. My sister-in-law calmed me down and pointed out that in the end we would have no option but to leave the farm.

¹¹ Hensoppers - Boers who surrendered to the British and often assisted them or were forced to assist them in non-combative roles. Those that took up arms were the joiners - they 'joined' the Imperial cause.

*toe kom weer 3 een het en rooi krùis om zijlenker arm gehad of dit en dokter was weet ik nie maar hij het mij pols gevat en na mij baba gekijk maar neks gese en toe het helle geloop maar al die tijd het ons met trane deur gebreng ik en mij schoonzuster en kenders was zoo bang ik kan nie se hoe was det nou toe kom die wa det het meer na en erdwurm gelijk voor en agter was 2 jukke schuin teen mekaar gebend en die meddel met een touw wat gedien het ver *nok* [-ons] ol• en> [-ons]*

Then three hensoppers arrived, one with a Red Cross on his left arm. He took my pulse and examined my baby, but didn't say anything. These people then left. The whole time they were there, however, both my-sister-in law and I cried and the children were so afraid. A waggon then arrived looking more like an earthworm with animals front and rear.

*toe kom 6 stùks zùlke brùines helle se toe ver mij helle kom ons nou op laai ik moet nou opstaan hier is die wa voor die deur ik <ol•se> ver helle is jelle mij vat moet jelle mij als en presenier vat toe se helle baai god toe vat helle mij met helle 6 stùks toe helle bij die deur ùit gaan toe mek die een af hij wou val toe se ik jelle moet mij laat val bars jelle toe schuif helle mij mooi en die atalege afvere mij schoon zuster het toe geraap en geschraap wat ons nog oor gehou het en op gelaai toe was [-die] *..* die zon onder met en geweene het ons vertrek dit was al laat toe ons en die kamp gekom het ja toe het ons bittere lijden mij tweede jongste kind was en baja ziekleke kind gewees*

With the waggon came six coloured people who told me I had to stand as the waggon was there. I refused and said they would have to carry me as a prisoner. They accepted this and the six of them carried me to the waggon (although one did play that he would drop me). Meanwhile, my sister-in-law scrambled to put our few remaining possessions onto the waggon. It was nightfall by the time we left with many tears, and much later after suffering badly we made camp. My second youngest child was normally a very sickly child.

toe is helle met ons die nag deur Zeerust toe daar het hulle weer gekamp toe het mij zuster gaan zoek na mij man maar zij kon niks van hom hoor helle se toe hij is met die amelaans ùit mafiekiens toe dit word toe die more vroeg engespan en zoo moes ons vort gaan tot laat agter meddag toe was ons baja honger ons kinderkies hùil van honger [-en vra] en biekie melk dan hùil ons zaam mij arme ziek kend hùil en vra en biekie melk dan hùil ek zaam met hom want ik het nie <ol•om te gee nie> ver hom die ander groot kenders vat die buschùits dan zet helle dit en die water dan word det glad zoos seep dan stomp helle dit om te eet dan word dit weer engespan zoo rij helle die os wat nie meer kan nie word <ol•die> strop afgesnijen dan rij helle zommer oor o dit was ver mij vreeslek om te zien hoe die wans oor die diere gaan en dood getrap

Later that night we outspanned in Zeerust. My sister-in-law sought news of my husband and was told that he had been taken by ambulance to Mafeking. Early in the morning we also left for Mafeking. Late that afternoon we outspanned and asked for a little milk because the little children were all hungry and crying, and I had no milk to give. The older children were given biscuits which they dunked in water and stamped on to make them edible. One of the oxen was unable to go any further and was cut

from the traces. It shocked and saddened me when they merely rode the waggons over the animal and killed it.

ik zal nooit vergeet een àu moeder n dogter zwanepoel helle <ol•wa> was agter aan mij wa vas gemaak die nag voor ons ap die staan plek gekom het is haar dogter se baba o die vreeslijke kouwe nag zal ik nooit vergeet haar schuileng was 3 jukke teen mekaar gebend en een kakie kombeers en kljn stukkje sij daar oor jelle kan zelf denk hoe was dit ver die arme moeder om haar kend zoo te zien

I will never forget the suffering of an older woman - a Mrs Swanepoel and her daughter, whose wagon was fastened to mine before we reached Zeerust. In the terrible cold all they had as shelter was three oxen yokes bound together, an army blanket and a small piece of canvas. You can think for yourself how terrible it was for the poor mother to see her child in this terrible situation.

*die anderdag [-more gaan] meddag gaan ons deùr die kaffer stad anderkant mafieking toe word ons toe gejuig deùr 2 *rijfe* kaffers en meide helle schree uit kijk die maboere kijk die babe jane ag dit was ver ons better dit was laat en die nag toe kom ons eers op die kaale zand bùld pertij mense word toe zommer datlek afgelaai onder die bloote hemel o det was die nag een nag van smarte die more kom die ou moeder zwanepoel met trane bijons en vra en biekie koffie ver [-haar] <ol•die> arme moeder wat nog geen <ol•nat> op droog oor haar leppe gehad het nie toe het ons haar en biekie koffie gegee want mij zuster hanie vevier het die nag van haar wa en heele paar stukkje houd af gezaag en gekap want zij het nog van haar man een zaag en bijl oorgehoù zoo het zij ver ons ge zorg ver vùur maak goed dit was haar eigen wa zij het hom zoo gebreek dat hij nie een tree kon loop anders was zij ook onder die blote hemel die en more kom en mens bezwijk*

The following midday we arrived at the "kaffir stad" (town) on the other side of Mafeking. We moved through two rows of Black men and women who with jubilation shouted that others should come and see the 'maBoere' prisoners and the 'baboons'. Later that night we were deposited on a naked sand hill. Some people were immediately dropped and left on that empty open hillside with nothing. It was a night of much suffering. The following morning the daughter of Mrs Swanepoel came to us with tears in her eyes and begged some coffee because her poor mother had had nothing to drink since they were transported. We were able to give her coffee because my sister-in-law Hannie Vevier chopped her own wagon into firewood with an axe and saw given to her by her husband. She ensured that we had supplies of firewood. With the arrival of morning, people began dying.

hier lee en klompie en daar lee en klompie die kombeerse wat <ol•oor> helle was die was hard van die rijp toe <ol•die> zon op helle schijn toen tap die water uit pertij se klere was zoo nat van die rijp maar helle moes maar zoo droog word ons het 8 dagen zoo op die kale vlakte gebljfeer ons tente gekrij het toe word ons met trollies aan gerij elk een krijen ronde tent toe het ons bettere lijden begen van better geen houd om en vùurtie te maak o ik zal dit nooit vergeet hoe ik moes zùkkel om ver mij ziek kend en biekie kos gaan te maak graswortels en esel of mùil mes en moes ik bij mekaar maak om en vùurkie te krij om o dan rook dit zoo ik moet blij blaas is die kosies wat van biekie

meel en water gemaak is o dan is ik dek gehuil en die aù ziek kendkie aan die slaap met die ou honger magie ja die better kelk zal ik nooit vergeet

Here and there lay a group of people. Their blankets were stiff with the frost. When the sun arose they were forced to squeeze water from their clothes because they were soaked through, and this was the only manner to dry them. We lived for 8 days out in the open with no shelter, before the army arrived with tents. Thereafter conditions improved to a small degree but there was still no firewood. I will never forget how I struggled to make a meal for my sickly child from plant roots and mule flesh which I was forced to cook over a dung fire. The dung made the fire very smoky and I had to keep blowing it to keep it alight and stop the smoke from hurting my children. I was also forced to give my children food made of a little meal mixed with water. I often cried when I saw my sickly child go to sleep hungry.

<ol•toe> began die ziektes en die octobermaand ja en maand van smarte toe word ons kinder almal ziek masels en scherlaken koors los tande duitse masels ik weet ook nie watter soorte ziektes almal daar geheers het nie maar dit was <ol•en> schaùspel om al die dooies te zien tot 21 lijke op <ol•en> dag die kos wat [-wat] ons gekrij <ol•het> kon ons nie van leef ons krij toe elk en kaarkie om kos te ontvang mij oudste zeùn was maar 14 jaar aùd en moes altijd ons ressens gaan haal. zoo het helle dit genoem daar bij die ressens hùis was dit en <ol•vreeslijk> schaùspel om aan te zien deur een venster moes almal helle kos krij helle drùk mekaar zoo dat pertij wat te zwak is daar neer slaan dan moet helle die help of hij is dood want die honger dreng zoo die een kan nie ver die onder pad gee

October was the month of great suffering when the sicknesses began. All the children became sick with a variety of illnesses from measles, German Measles, fever to loose teeth. Often we didn't know what sickness the children were suffering from. Although everyone tried to doctor the children, it was a grim tableaux to see up to twenty one bodies laid out for burial each day. The food we received was neither nutritious nor sufficient to sustain life. My oldest son who was 14 was delegated to go and get the rations (ressens) - that is what they termed the food supplies there. It was a drawn out operation to get food because everyone had to go to the one window from which rations were dispensed. There was much pushing and shoving and some who were weak were pushed out the way and either received help from others or lay down and died for there was not much room for charity in the face of starvation.

zoo het dit dag aan dag gegaan die hoùd wat ons gekrij het was nat kameel stompe ons moes dit op ons koppe dra jou nek is bijna af is jij met die stomp bij jou tent kom mij tent was op die bo ent No. A 8 dit was zij nommer met al wat jij het toe word die ziekte al erger en veel sterf gevalle en die nag is ik zoo na mij klompie kinders kijk want ik het 7 gehad almal is ziek o dan weet ik nie wat om te doen en die donkere nag dan steek ik mij kop bij mij tent deur uit o dan kan ik bezwijk van al die gekerm en gehuil van moeders wat met en sterwende beseg is dan vra ik aan mij schoonzuster hanie opperman en aan mij zuster henie vevier leef jelle kenders nog almal want ons kon [-die] nie die een die ander help nie ons kenders word beter maar nou die groot gevaar van die honger kon helle nie staan nie want die kos wat ons krij kon ons wat gezond is nie nie eet nie

This is how we fared day in and out. The wood we received was only the roots of the kameel bush and these we had to carry on our heads until our necks felt like they would break. My tent A8 which contained everything I had, was on the far side of the camp, so my burden was greater. Then the illnesses and number of those dying intensified. In the night I would anxiously tender my family because I had seven children and they were all sick. In those dark nights one had only to go outside the tent to hear the piteous sound of crying for the dead and dying. I was only able to give verbal support to my sister-in-law Hanie Opperman and my sister Henie Vevier and to ask them whether they were all still living because we were all struggling to stay alive. The problem was the food given to us which was too little and not nutritious enough, so that those who were still healthy were forced to sacrifice their rations to those who were dying.

*toe is eers mij kend van 3 jaar dood en mij zuster s en het út geteer van die honger hij word weer ziekker toe kom die dokter hij gee en brief mij zuster stùur datlek ver medisijne toe die medesijne daar kom gee zij det en op die [-plek] ogenblik is die kend se mond pek swart zij laat roep gou die dokter en net toe hij en kom vra hij wat het zij die kend gegee zij wijs hom die medesijne net toe hij dit oop maak se hij baai god en goei dit út en op die plek is die kend dood ik se nie dit is gef wat die kend en gekrij het nie maar die dokter was verchrek dit was nie die> zelfde een wat die medesijne gegee het nie zoo is meer is een van ons ou kender*k*ies dood*

Then my child of 3 died and my sister's child was so malnourished that the doctor came and gave her a letter so that she could immediately get medicine. When the medicine arrived and she administered it the child's mouth turned black. Another doctor arrived and demanded to know what medicine my sister had given to her child. She showed him the medicine and he said 'by God' and threw it out. It was a different doctor from the one who had prescribed the medicine. More than one child died as a result of medicine provided by the authorities.

toe is weer mij jongste kend van 5 maande dood en toe weer mij zuster se jongste ik zal nooit vergeet hoe het dit en die hospetaal gegaan 3 van mij kenders was ook en die hospetaal die jongste een was toe 6 jaar is ik hom wel zien moet ik mooi praat en is ik n> rùkkie bij hom sit dan jaag helle mij weg ik moet nou loop o dan soebad hij ik moet tog nog en rùkkie blij ag dan breek mij hard met bettere trane verlaat ik die hospetaal dan gaan ik na die ander 2 eerste wat ik moet hoor ag ik het tog zoo honger

My youngest child of 5 months then died.¹² Then my sister's youngest child also died. I shall never forget how I went to the hospital in which were 3 of my children. At that stage my youngest was 6 years old. I had to practically beg to be allowed to go to the hospital. After a short while at his bedside, I was told to leave, whilst he begged me to stay a little while longer. Then I went to my other two children. The first thing I had to hear was "please, I am so hungry".

o leser denk hoe voel die moeder hard zoo het dit van dag tot dag gegaan toe helle beter word het ik en mij zuster baja kossies ver hulle gesteel en ver helle en die nag

The baby who had just been born when she and her husband were transported.

gaan gee mij zuster was kok later ver die school meesters toe kon zij altijd kossies bring om ver helle te gaan gee van haar was 4 en die hospetaal gelee ons vat klijn medesijne vlessies 10 tot 12 dan maak ons dit vol van die sap wat zij bring dan steek zij dit en haar bors dan hang zij en groot mantel om dan gaan zij en die nag ver hulle gee en zoo het ons helle weer almal trug gekrij ons kinders en ons zelf het begen kaal [-voet] word toe gaan ons klere vra dan jaag helle ons weg [helle het belooft om ver ons alles te gee

O reader, you can imagine how mothers must have felt day after day until the children were released from the hospital. My sister and I stole food for the children. My sister was cook for a group of schoolteachers and she could always bring food home to give to the children - my three and her four children in the hospital. We took ten to twelve small medicine flasks and filled them with the juice that she was able to steal. She then took them hidden in her bosom and under a wrap and gave it to the children at night. This is how we were able to save all the children. At this stage we were practically walking about barefoot. When we asked for clothes, the British chased us away, despite the fact that when they transported us they had promised to give us everything we needed.

ons eigen boere meisies het ons baja sleg behandel is die engel se meisies dit was ver mij die betterste ons moet saans ons kinder kaal uit trek en onder die kombeerse laat lee dan moet ons helle klere schoon maak van die lang steert lùise wat ons [-wat] van die kakies ge-erwe het want pertij kinders het nie klere om en die dag aan te trek ik het toe begen hekel werk doen ver die school meisies helle het mij toe goed betaal zoo kon ik toe ver ons en stukkie klere koop toe bring helle mij ou oom hans vanderberg uit Lùchtenbùrg ook en die plek waar ons was toe was ons biekie verlos hij het en koei en een kalf gehad toe krij ons altijd en biekie melk die kalf kon en een tûg trek hij het en blokwiël waankie gehad waar helle die kalf voor span toe rij helle altijd ver ons die kameel stompe aan dit was ver ons en verlosen van die houd dra mij oom het ook en groot hond gehad die was ook gelee om en een tûg te trek en kassie met 2 wiele was die hond se wa dan dan span helle die hond en dan draf die hond heen en weer en zoo het helle ons kos ver ons aan gerij of ressens zoo helle dit genoem het

Our own Boer girls treated us very badly. The English girls treated us much better. In order to wash our children's clothes, we had first to undress them and then let them lie unclothed under a blanket. Only then could we wash their clothes and fumigate them to get rid of the long-tailed lice that we inherited from the English. Some children were entirely without clothes. I then began to do crochet work for school children and it paid well so that I could afford to buy clothes which my old uncle Hans Vandenberg bought in Lichtenburg. He also had a cow and calf so that we always had a bit of milk. The calf we used to inspan a small cart with which we were able to transport the firewood. My uncle also had a big dog which was also trained to pull a box with two wheels, so that we were able to transport our rations - as they called them.

toe die [-oveheid] afesiere dit zien gebied helle mij aù oom om die koei uit die kamp te ruim ons het eintlek gehùit want toe moes ons maar lij onder die kameel stompe die vlijs wat ons toe gekrij het, het zoo gestenk ik weet zelf nie waar na nie maar ons kon det

nie gebrùik nie ons het dit weggegooi toe ons daar oor gaan klaag toe gee helle ver ons die boelie bief daar het nou daar het nou enege gemors uit gekrom> weer hakke bondels kaffers hare is jij zien wat alles daar uit kom kon en mens dit nooit eet nie mij zuster het> met en klomp van die vlijs blekke gevat en gaan klaag toe helle nog wou praat het zij helle onder die blekke gesteek helle moes net vlug en zoo het ons maar baja honger gelij die koffie wat ons gekrij het was gebrande aktierpette is jij en stukke brood daar en set dan is dit zwart na> eister

When the officers saw the cows we were told to get rid of them. We cried because we were once again forced to transport firewood ourselves. The meat which we got from slaughtering the cows went bad immediately and we had to throw it away without eating it. When we went to the English to complain, they gave us cans of bully beef. This was also worthless because the cans contained tufts of human hair and other rubbish. My sister took some of the bully beef tins to the English to complain. She ended up throwing the cans at them so that the English had to flee. So we stayed hungry. The coffee we received was merely burnt seeds when you put bread in it, it turned black like iron.

daar was en annie jacobs zij het zoo en smaak> gesmeek ver en biekie melk voor haar dood ons het baja moeite gedaan veren biekie melk maar helaas toe die biekie melk daar was kon zij dit nie en slik nie en zoo met die woord van honger is zij dood want die kos wat ons gekrij het kon en ziek mens nie eet nie ik gaan na die hek om na mij kenderkies se graffies te kijk toe ik bij die hek kom vra die wagter waar is jou pas toe se ek maar en kaffer dra mos en pas nie en mens nie hij se nou ja ik kan nie die hek oop maak is jij nie en pas het nie dit was bitter om nie eers na die graffies van jou dooja kan gaan ik moes maar om draai en mij naam gaan opgee om en maand pas te krij om na die graffe te gaan en een week pas is ik wel dorp toe gaan elke week moet helle die paste zien

Annie Jacobs begged for a little milk before her death and with much difficulty we managed to procure some. Unfortunately by that time she couldn't swallow and died of hunger because the food which we received was not suitable for sick people. I went to the gate of the camp and asked to visit the graves of my children. The guard asked where my pass was and I said who all are supposed to carry passes? The guard said he couldn't open the gate without a pass. It was bitter to be refused permission even to visit the graves of my dead children. I had to turn round and make application for a month pass to be able to visit the graves and a week pass to be able to visit Mafeking.

o dit zal ik nooit vergeet ik het vedag nog die een pas wat ik moes dra elke maant gee helle en maand pas en elke week en week pas is daar een is wat dit nie wel glo nie kon helle kom kijk dit is en mij huis bijbel leser denk zelf hoe het ik gevoel toe die 2 paste aan mij gegee word al is ik ook al dood dan kan mij kenders det wijs want helle moet dit bere ver gedagte nes van ons lijden en die moort kampe want ons mense wat rond gevlijg het die het ons almal weer kom krij en pertij van ons wat en die moort kampe gewees het die het ledeg tuij gekom hendrik gous se heele famielje het uit gesterf een dogter martha het oor geblij ons het bitter gelij maar ons was maar altijd tevrede en gereken ons zal weer ons land trug krij maar god het ons gestraf om dat ons volk

verdeel was want gods woord zeg uit drùklek een hùis wat tegen zeg zelf verdeel is zal verwoes word

I kept the two passes in my Bible and the reader can think what it felt like and my grandchildren can preserve and look at the passes and realise how we suffered in the death camp. Some of our people survived the war by fleeing around the country - they all arrived safely back home. Others of us who were in the death camps returned home having lost almost everything. Hendrik Gous lost his whole family in the death camp except for one daughter Martha. We suffered greatly but we were always satisfied and knew that we would regain our country and that God was punishing us for being divided against each other.

zoo het dit met ons gegaan toe die ziektes zoo erg was toe kom helle ons tente poeier ons praat mooi moet tog nie zoo erg goei nie o maar dan goei helle eers almal boere wat met ons zoo gewerk het die hendsoppers helle was die kamps honde bij ons gereken enkele een was ver ons goed en jammer geweens ons ziek kendens kon nie die reùk uit hou nie want dit het en nare reùk en more het helle weer kom poeier toe mij zùster weer mooi praat se die meneer wat die baas oor die kaffers was op kaffertaal nou moet jelle eers baja goei mij zùster was zoo kwaad zij loop die meneer storm en gee hom en vùis en die rebbe dat hij been en die lùg lee zijgee hom nog en paar vùiste voor hij kon weg spreng en ons het hom nooit weer gezien nie die kaffers het die kanne gef gegrijp en die loop geneem dit was ook laaste poeier bij ons tente daar was een ou oom graaf en dierbare ou man hij het gelijaan rooserege beene die poeir het zij beene zoo ver brand hij is na die hospetaal en dood van die beene die ou vrouw het gesmeek helle moet tog nie zoo erg goei die gas van die poeir het die beene getref toe krij bloed vergef en toe is die dierbare ou man dood dit was ver ons en groot slag want die oom het groot medelijden met ons gehad o zoo het ek 13 maande lang geleef en die moord kamp

This is how our lives were. In an effort to combat sickness, the authorities arrived to fumigate our tents with powder. We talked nicely to the Hensoppers. They were the tame dogs of the English whose job it was to fumigate. A few of the Hensoppers were good to us and sorry that they couldn't protect our sick children from the terrible smell of the powder. The following morning, however, the Hensoppers arrived again with more powder. My sister talked kindly to the Hensopper in charge to go easily with the powder. However, he told his black workers in their language to use a great deal of powder on our tent. My sister was so annoyed she stormed up to the Hensopper and hit him a blow in the ribs that bent him over and winded him. She gave him a few other blows with her fists before he could get away and we never saw him again. The blacks picked up their cans of poison and left and this was the last powder that was used on our tent. There was a dear old man who suffered from sore legs. The powder burnt his legs and he was taken to hospital where he died. His old wife begged them not to defumigate their tent but the authorities went ahead and the gas from the powder infected his blood and this dear old man died. It was a sad thing because the old man had suffered much together with us. This was how I lived through thirteen months in the Mafeking death camp.

Children in Mafeking concentration camp
(Photo: Lichtenburg Museum)

Children in Mafeking concentration camp
(Photo: Lichtenburg Museum)

een dag lag ons met mekaar die ander dag is dit weer net trane ik was 15 dage en die kamp toe hoor ik mij man lee op mafiekien en die hospetaal ik moes die aand mij naam gaan op gee ver en pas om te gaan kijk want zonder en pas is dit hoope loos jij mag nergens gaan zonder en pas helle vang jou en dan moet jij voor <ol•kom> en word jij gewaarschù ver die eerste mal ik moes baja mooi praat want dit was [-nie] buitens tijd helle het zekere ùre gehad wat jij helle kon zien maar tog met mooi poraat neem hij mij naam die ander dag more 8 ùr kon ik die pas krij nou ja ik is onbekend toe ontmoet ik een ou oom diewenaar ik vra hom of hij mij kan help want ik is toe <ol•taal> onbekend ik moes hom 2-6 betaal om mij weg te bring om na mij man te gaan zoek hij ken al die plekke ons <ol•h> toe gerij met *e*n kar en perde

One day we laughed together, another day it was all tears. I had been in the camp fifteen days when I heard that my husband lay in Mafeking hospital. That evening I made application for a pass - because no-one was allowed to go anywhere without a pass. I had to talk nicely to the English because it was outside their office hours. I was unknown so they wouldn't give me a pass immediately but only the following day at 8 o'clock. Then I met an elderly man Diewenaar and I asked him if he would help me to reach my husband because I could not speak English. I had to give him 2/6d to take me in his horse and cart.

toe moes ik eers gaan tot bokant die mark daar was helle affies (office) toe gee ik mij pas toe het helle al helle boeke deùr gezoek helle se die man is gevang maar helle weet nie waar hij is nie helle denk hij is weg zaam met die ander presentier ik se toe ver helle die man was ziek toe helle hom gevang het toe se helle o dan lee hij seker nog en die hospetaal toe gee helle mij nog en pas toe het ik 2 paste om mij man te gaan zoek ons het baja bij al die hospetale gezoek toe se die ou man ons moet nou na die melletere hospetaal toe kom ons daar ik gee toe mij paste ver de een wat daar bij die tent staan toe loop [-hij] die ou oom zaam want hij goed <ol•kon> verstaan wat helle se hij hoor toe helle se ja agter die paste ver die dokter gegee die man is hier helle zal eers gaan kijk is hij <ol• zoo> gezond [-genog] is kan ik hom zien

I then had to go to an office above the Market Square in Mafeking and present my pass. The officials looked through their records and were able to confirm that my husband had been arrested, but they couldn't say where he was. They thought that he might have been transported with another group of prisoners. I told them that my husband was very sick when he was arrested and they gave me a pass for the hospital. The old man came with me because he could understand the English language. He heard the officials at the hospital say that my husband was there but they would first have to assess his condition and whether he could receive visitors.

toe loop helle en ent tüssen die hùse <ol•en> tente toe kom een weer met die paste trùg agter die dokter dit geteken het toe se een ik kan maar agter hom aan kom toe vat die aù oom mij kend en ons drie stap toe agter mekaar aan tot bijen lang hùs daar was 10 of 14 gewondes kakies en al mal lee en die bed ik het vreeslijk geschrek toe ik daar en kom dit was of mij bene woù vou onder mij maar toe se die ou oom ver mij jij moet jou hard sterk maak helle zal jou sommer weg jaag voor jij bij jou man kom

They then went to investigate amongst the houses and tents. One returned with my pass signed by the doctor and said I should follow him. The old man took my child and the three of us walked together to an extended room in which there was 10 to 14 wounded English soldiers in bed. I began panicking and it felt as if my legs would collapse under me. The old man said I should get control of myself or the English would chase me away before I could see my husband.

ik het gekom tot en die derde deur toe moes ik teen die kozijn van die deur leùn want toe kijk ik op mij man wat daar zoos en lijk voor mij lee ik zien zij gemoet verlaat hom en god gee mij die krag dat ik hom kon troos en hom groet net 5 menùte toe moes ik loop o leser denk aan jelle zelf toe se die een wat bij ons is ik kan elke dag om 2 uùr mij man kom zien dit zal hom goed doen toe gee helle mij kamp pas ver mij die een het die dokter gehou maar elk mal is ik gaan moet ik en ander pas gaan krij bij en die dorp affies ik kon nie elke dag gaan want dit was ver om te loop toe het ik al om die ander dag gegaan want die zwaarste wat ek moes doen om eers met die kamp pas te gaan tot bij die affies en daar moes ik nog en pas krij om mij man te gaan zien en die hospetaal waar hij was

We arrived at the third door and I had to lean against the canvas door because I was looking at my husband who looked like a dead person. I saw his courage had fled and God gave me the strength to greet him and comfort him. I was only allowed five minutes with him. The reader can understand how I felt when the official with us said that I could come every day at 2 o'clock to see my husband because it would improve his condition. The doctor retained the one pass. Every time I went to see my husband, however, I had to get another pass from the Market Square office. I couldn't go every day because it was too far to walk and so I went every other day. The worst thing was to get the other pass from the camp officials.

een dag kom ik weer daar toe se helle ver mij jò man is nie meer hier nie hij is en die tronk toe gaan ek met en bitter seer hard trùg om te denk hij is en die tronk helle moes [hom] -later) bij tronk toe zoo zwak was hij nog & die derde dag gaan ik weer toe moes ik en pas krij tronk toe ik kom bij die wag hij vra mij wat zoek jij ik gee hom mij pas hij se ik kon maar loop toe ik voor die tronk deur kom toe was daar zoo en zwart soeloe kaffer hij vra mij wat zoek ik ik gee hom mij 2 paste ik het vreeslek geschrek toe moes ik agter hom aan loop denk zelf ik en marta gòus en meisie van 15 jaar wat altijd met mij zaam gegaan het hij breng ons agter en n kammer met die ou kaffer is daar aleen te zien o vriende akeleg jij zien net die blink boeie teen die mùre toe was ons en die derde toe was ons en die derde kamer agter makaar wat ons moes agter die soeloe aan ik en meisie gòus bij mij gehad toe moes ons name daar teken ons was zoo bang ik het gebeef toe se die ou kaffer moenie bang wees toe kom ons trùg toe se die ou kaffer zit nou hier en die kamer ik zal die baas gaan roep

One day when I arrived at the hospital I was told that my husband had been sent to the goal. I went back to the camp with heavy thoughts knowing that he was too weak to be imprisoned. Two days later I was given a pass to walk to the goal. I went with Marta Gous, a 15 year old daughter, who always went with me. When I arrived at the goal I was met by a very black Zulu man. He asked me what I wanted and I was very scared when he told me I had to follow him to an office. There was just him and us and

we had to sign our names. I was so scared that I shook and the old Zulu told me not to be scared and to sit down and he would call my husband.

o vriende en die tronk akeleg om jou dierbare en die tronk te ontmoet en hoe akeleg hij daar uit zien toe kon ons zoo en half uur daar bij hom zet toe <ol-se> die ou soeloe ons moet nou maar gaan toe loop ons die ou loop toe en entie met ons zaam hij loop toe zoo na aan mijik kan nie se hoe bang het ik gevoel die ou schepsels kon zeker mij hart hoor klop hij se ver mij moenie bang wees ik wel net ver jou se jij kon ver jou man en stukkie kos bring en klere want die tronk is zoo vol luisse dan kan hij hom schoon maak hij se ver mij die preseniens krij slegte kos helle kan nie daar van leef toe se ek dankie en die swarte kater draai o maar ons was te blij toe hij om draai toe <ol-ik> bij mij tent kom wes <ol-ik> nie wat om te doen toe toe gaan ik na au sannie kraaf en ons maak toe zaam wat ons het en maak toe en biekie brood gaar ik het nog paar stukke klere gehad wat die kakies nie en hande gekrij het nie toe gaan ik maar ver <ol-hom> die kos en klere weg bring daar waar hij en die akeleg tronk set uit geteer van honger ja maar ik moes mij bijna dood loop om al die paste bij mekaar te krijis ik mij man wel gaan zien toe ik weer bij hom kom se hij ver mij ou piet fourie was hier bij hom en gese hij moet en zweer dan kan hij na die kamp toe gaan bij zij vrouw en kender toe se ik ver hom nee ik wel nie <ol-dat "jij"> en die kamp wees nie toe se ik ver mij man die boere wat en die kamp is helle <ol-is> niks meer is honde en is hij uit kom kamp toe dan loop ik weg transvaal toe want ik zien elke dag hoe gaan dit met die hensoppers toe se hij ver mij god het hom tot hier toe gelij en hij zal verder met hom gaan helle kan hom maar lievers weg stuur

O friends, it was terrible to see your dearest in the goal and how terrible he looked. We were able to spend a half hour with him before the old Zulu told us we had to go. The old Zulu walked a little way with us. He could probably see how scared I was and hear how my heart was beating. He told me not to be afraid and said we could bring food to the prison for my husband and some clothes because the food was bad and was not nutritious and the goal was full of lice and my husband would be able to get rid of them with other clothes. We were glad when the black man turned and went away (being so afraid of him).

When I arrived back at my tent I didn't know what to do and went to old Sannie Kraaf. The two of us prepared a parcel of what we had, we baked a little bread and included a few articles of clothing that the English had not taken. Then I took the food and clothing to the terrible goal where my emaciated husband sat - but I had almost to walk myself to death to achieve everything.

On returning to my husband he told me that old Piet Fourie had visited him and said that he must take the oath and become a Hensopper and then he would be allowed to stay with his wife in the death camp. I told him that I would not have him in the camp because I saw what happened to the hensoppers who were there and they were little more than dogs and I would run away to the Transvaal if he came there. He agreed with me and said that God had directed him so far and would continue to do so and thus the English could send him anywhere they wanted.

zoo het helle hom 28 dagen en die akelege tronk gehoù toe stùùr helle hom weg tot op groenpunt en van daar endiea bombaai waar hij 14 maande enege dagen geblij het toe ik die dag die tijden krij laat hij weg <ol-is> [-is was] dit was ver mij bitter die dag kon ik nie eet of drenk maar die liewe heer het mij krag gegee en zoo het god ons weer gespaar om [-zaan] mekaar met lewe en gezondheid zaam te kan leef ik het al die tijd zaam met mijzuster en schoonzuster zaam gewees want ons was verbent aan mekaar want ons het bittere dagen en nagten deurgemaak helle mans was ook weggestùùr en die liewe heer het ons gespaar om weer mekaar te ontmoet na al die bitter wat ons deùr gemaak het daar was en paar van ons boere vrouwens en meisies wat moet op gegee het helle is toe af gekamp en een kljn kampie die kampie was genoem die ooi kampie ons ander vrouwens was baja hard seer daar <ol-oor> en ander paar vrouwens het weg geloop ùit die kamp waar helle velleg bij die boere ùit gekom het ons het bitter deùr dagen en nagten deùr gemaak maar ons was maar al tijd tevrede en op en verwagten geleef dat ons weer ons land zal trùg krij maar helaas dit was hoope loos deùr al die weder spanegheid van ons volk en ontrouwheid het ons ons land moes af gee ons ik denk ons het goed en bloed op geofer en was dit hoope loos

The English kept him in that terrible goal for twenty eight days until they sent him away to Groenpunt in the Cape and then to Bombay where he remained for fourteen months and some days. It was a bitter day when I found out he was gone and I could not eat or drink. The Lord gave me strength and was to look after us so that we were thereafter able to live together in health. I lived in the camp closely linked with my sister and sister-in-law because we experienced and got through bitter days and nights. A few of our Boer women and daughters gave up hope and lived in a separate camp called the ewe camp - this waste of life made all the other women very sad. Another group of women managed to escape from the camp and found refuge amongst the Boers. We, on the other hand, lived through bitter days and nights, but we were always satisfied and lived in expectation that we would one day get our land back. But alas it was hopeless to go through all the conflict and unfaithfulness we had to give up our country. We sacrificed both our property and blood and it was hopeless.

wat ik hier schrijf is nie stories nie toe die vrede tijdeng en die kamp kom en ons moes hoor ons mense het wapen afgele en ons het ons land verloor o det was te vreeslek dit was en geweene van groot en kljn ons kon dit nie gloo nie maar ons moes dit maar glo toe wou ik nie langer en die kamp blij nie mij zwaar louw pretorius het mij toe laat haal van mij broer en agustes het ik <ol-[-het]> toe eers weer bij mij mense gekom ik <ol-het> nie weer na die zelfde plek gegaan waar helle mij gevang het nie ons het 4 dagen op pad geblij van mafiekien af tot op zeerust toe was ik nog 7 mijl waar ik moes heen op zeerust het ik mij ou moeder en mijeen zuster ontmoet helle het al die tijd wat ons en die moort kamp was en die bergen <ol-en klowe> rond gevlug maar helle was nog almal nie een het mekeer ons ou kinderkies was die slagoffers van die moort kamp dit was en blijd schap die ontmoeten ons het die nag 12 ùr gaan slaap want ik moes toe alles vertel wat met ons aan gegaan het

What I have written here is the truth and not stories. It was horrible when the people in the camp came to hear news of the surrender and the peace. Young and old couldn't believe the news, but it was true. I didn't want to stay in the camp a moment longer and my brother-in-law Louw Pretorius sent for me. I did not go back to the

same place where they caught me and only in August was I united with the people of my district.

We travelled for four days between Mafeking and Zeerust and when we were still seven miles from where we were going, we ran into my old mother and my one sister. All the time that we were in the death camp they fled through hills and dales. They all survived but our small children were the victims who died in the death camp We were overjoyed to meet them and only went to sleep at 12 o'clock because I had to tell them everything that had happened.

*en voor lees die anderdag het ik toe na kalkdam toe gegaan waar mij zwaar mijen klijn hùisie gegee het om en te blij tot mij man een dag trùg kom toe hoor ik ons het nog 1 veers en 2 esels en 5 schape wat die òu oom japie v d merwe mee rond gevlùg het want ons het bij die òu oom geblj toe ons die meddag op die plaas bij mij zùster kom was die heele plaas in rep en roer van blijdschap almal het gekom en mij kom groot en ik moes weer alles vertel en voor lees zoo het dit en heel week gegaan toe à karel zwaan mij ook <ol•kom> groet want ik was die verlore zeùn hij se ver mij jòu à hand is nog bij jòu hùis dit was ver mij ongelooftlek [-toe stùur 13] 13 maande lank toe stùur ik mij kinders om die goed te gaan haal toe krij helle die à hond op die stoep van mij hùis zoo vet is en vark maar dit was en ontmoeten en toe helle bij mij met die hond kom was dit en naarheid al wat daar was het zaam met die à hond gehùil hij kon nie op hoe met blaf en te keere gaan toe se die man zoo veel mal is hij daar bij die verlate hùis kom leg die à hond op die stoep ja vriende die à hond was baja meer getrouwer is baja van ons mense want toe die à hond ons lamal deùr geloop <ol•het> toe was dit af hij na zij baas ook zoek en toe moes ik maar zoo aan zùkkel ver en lewe een òu man gee mij toe die koren rijp was en stùkkie *K* koren wat te kort was om af te snij toe <ol•het> ek en mij 2 zeùns dit ùit getrek toe het mij zwaar dit ver mij laat dors ik krij twee en half zak toe se <ol•ik> dankie want <ol•toe> is ik weer rijk ik het toe al baja tùin gemaak toe het mij kenders nie meer honger gelij nie want helle <ol• het> baja aande op en biekie melk moes gaan slaap ja vriende en ware moeder voel dit betterlek om te denk mij kend is honger ik het 19 maande en 17 dagen zoo geleef zonder en zorg dit het ik hier geschrjif ver mij kenders en vriende wat niks weet hoe die engels man met ons gewerk ver aandenken ver mij na geslag*

*Sùsarah Eliesabetha Nel
gebore Lange, g b 25 Jùlij 1869*

My brother-in-law gave me a small house at Kalkdam to live in until my husband returned from Bombay. I then heard that the family still had one calf, two donkeys and five sheep that old Japie v.d.Merwe was able to hide from the English during the war. When we arrived at my sister's farm at midday, the whole farm was in an uproar with their happiness. Everyone came to greet me and I had to retell the events over and over. This is how it went the whole week because I was the Biblical 'lost son'. Karel Zwaan came to visit and told me that my old dog was still alive on the stoep of my house and was fat and lazy. When they brought the dog to me everyone began crying and the dog wouldn't stop barking and being excited. Yes friends, that dog was more faithful than many of our own people.

Thereafter it was a struggle for survival. An old man gave me some corn that had not grown as much as the ripe crop. With my two sons I reaped this corn, my brother in law threshed it for us and we harvested two and a half sacks. I said thank you because now I was rich. In the mean time I had also planted a huge vegetable garden to make sure that my children would never again suffer from hunger because on so many occasions they had to go to sleep with only a little milk. Yes friends, a mother feels especially bitter when her child is hungry. I was without assistance for 19 months and 17 days (until husband returned). What I have written is for my children, grandchildren and future generations so that they will know what the English did to us.

Susarah Eliesabetha Nel, born Lange, 25 July 1869.